

4 Rikollisuuden pelko Hannu Niemi

Ihmisten turvallisuuden tunne koostuu useasta erilaisesta tekijästä. Rikollisuuden pelko luo vain yhden näkökulman turvallisuuteen. Rikollisuuden pelko heijastuu ihmisten arkikäyttäytymiseen ja on siten osa elämänlaatuun ja -hallintaan kuuluvaa kokonaisuutta (ks. Niemelä ym. 1993; Heiskanen 2002).

Viimeisen kymmenen vuoden aikana rikollisuuden pelkoa on alettu yhä enemmän ja entistä syvällisemmin tarkastella suomalaisessa kriminologisessa tutkimuksessa (esim. Karisto & Tuominen 1993; Korander 1994; Heiskanen 2002). Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen ja Tilastokeskuksen yhdessä suorittamiin turvallisuustutkimuksiin on liitetty kysymyksiä rikoksen pelosta (ks. Heiskanen ym. 1990; Heiskanen & Koskela 1994; Niemi 1994, 1996 ja 2000; Heiskanen ym. 2004). Suomi on osallistunut myös kansainvälisiin uhritutkimuksiin, joissa on esitetty kysymyksiä rikoksiin varautumisesta ja väkivallan kohteeksi joutumisen välttämisestä (ks. Aromaa & Heiskanen 1992b; Rikollisuustilanne 1993, 116–120; Heiskanen 1996; Aromaa & Heiskanen 2000b). EU-maissa pelkoa on alettu vuodesta 1996 alkaen mitata toistuvan seurannan, eurobarometrin avulla. Aihetta on käsitelty myös erikseen eräiden paikkakuntien osalta (ks. Salmi & Keskinen 1997; Keskinen 1998). Naisten pelkoa on myös tutkittu (Haapaniemi 1994; Heiskanen & Piispa 1998).

Rikosten pelko voi käsittää laajan asteikon erilaista huolestuneisuutta. Pelko voi olla lievimmillään rikoksen mahdollisuuden yleistä huomioimista tai ympäristön turvallisuusriskeihin liittyvää huolestuneisuutta. Pelko voi olla pahimmillaan jatkuvaa huolta omasta ja lähiympäristön turvallisuudesta tai se voi näkyä erilaisina rikollisuuden aiheuttamina paniikkireaktioina taikka turvallisuustekijöiden ylikorostamisena. Ylipäätään rikollisuuden pelko on luonteeltaan emotionaalinen kokemus, ei pelkkä omakohtainen riskiarvio. Rikoksen pelkoa koskeviin käsityksiin vaikuttavat monet yhteiskunnalliset ja yksilön omaa elämäntilannetta kuvastavat seikat. Kansalaisten huoli väkivallan tai omaisuusrikoksen kohteeksi joutumisesta voi vaihdella suuresti eri aikoina ja erilaisessa yhteiskunnan kehitysvaiheessa. Yleensä pelko on tavanomaisissa oloissa lyhytaikaista, ohimenevää ja tilannekohtaista, aikaan ja paikkaan sidottua.

Rikollisuuden määrän kasvu ei välttämättä lisää samassa määrin rikoksen pelkoa, koska ihmisten sietokynnys varsinkin lievempää rikollisuutta kohtaan silloin voi lisääntyä. Toisaalta esimerkiksi asuinympäristö ja sen ikärakenne vaikuttavat rikollisuuden pelkoon. Nuoruuden ikävaiheeseen liittyy tavanomaisesti pikkurikollisuutta, jota ei nuorten omassa piirissä välttämättä koeta

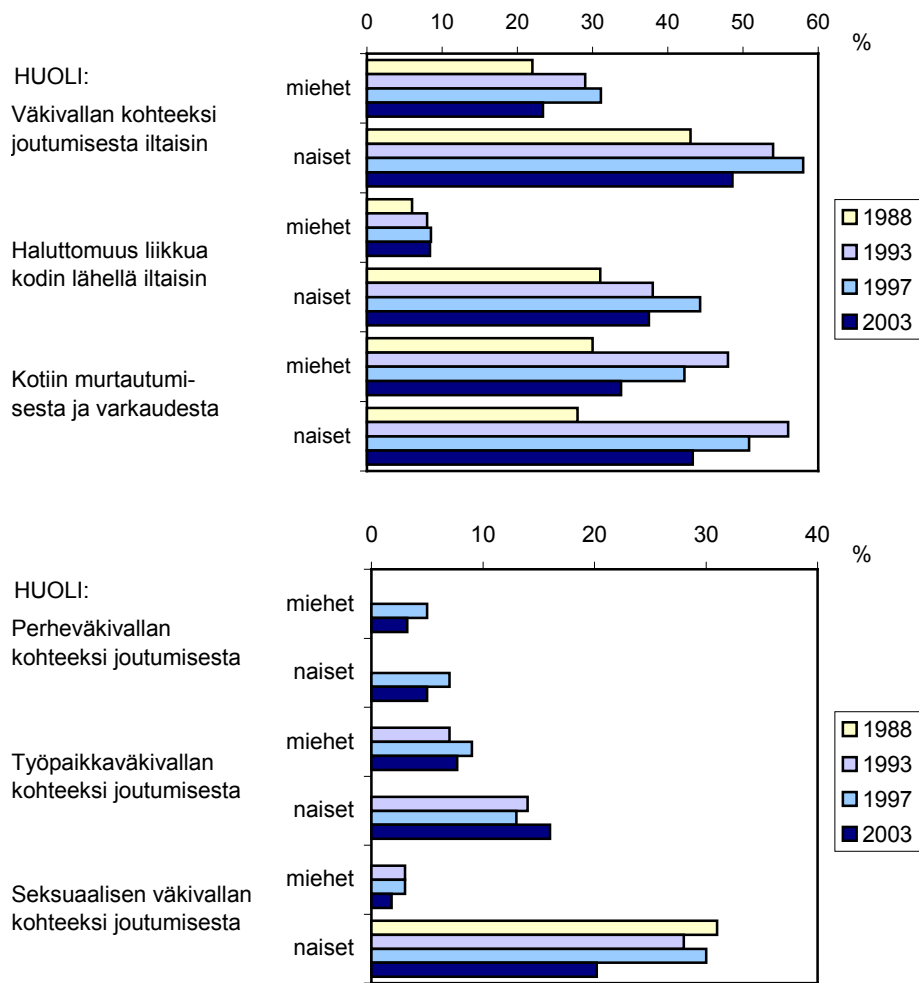
suurena huolen aiheena. Kun rikosten näkeminen ja kokeminen ikääntymisen myötä vähenee, kaikkeen poikkeavaan kiinnitetään entistä suurempaa huomiota ja rikollinen tapahtuma saa aikaisempaa suuremman painoarvon. Tiedotusvälineiden luoma rikollisuuskuva muodostuu ihmisten mielissä helposti sitä uskottavammaksi mitä kauempana he ovat rikollisuuden todellisesta kokemusmaailmasta.

Sosiaalinen eristyneisyys ja tunne omien vaikutusmahdollisuuksien kapeudesta ovat omiaan luomaan irrationaalista pelkoa (ks. esim. Balvig 1990). Kun erilaiset uhkaaviksi koetut tilanteet yhteisesti määritellään entistä herkemmin kaupunkiyhteisössä väkivallaksi tai muuksi rikollisuudeksi, tämä näkyy muun muassa pelon lisääntymisenä. Eristäytyvä elämäntapa puolestaan johtaa siihen, että esimerkiksi median välittämä toisen käden tieto jäsentää arkielämäämme ja käsityksiä rikollisuudesta. Toisaalta esimerkiksi nuorten miesten pelko saattaa myös olla irrationaalista ja riippumatonta uhriksi joutumisen riskiarvioinneista. He pelkäävät ehkä vähemmän kuin heidän uhriksijoutumistodennäköisyytensä edellyttäisi. Ylipäänsä käsitys omasta haavoittuvuudesta on keskeinen väkivallan pelkoa määrittävä tekijä (ks. Heiskanen 2002).

Huoli väkivallan kohteeksi joutumisesta

Vuotta 2003 koskeneen haastattelututkimuksen mukaan 36 % suomalaisista oli ainakin jonkin verran huolissaan väkivallan kohteeksi joutumisesta liikkueissaan iltaisin ulkona. Huolestuneiden osuus on vähentynyt vuodesta 1997 (45 %). Kodin lähiympäristöön kuuluvalla alueella liikkumista yksin jalkaisin myöhään illalla tai yöllä pelkää tai haluaa välttää noin neljännes (23 %; 27 % vuonna 1997) vastaajista. Huolestuneisuus lisääntyi vähitellen 1980-luvulla tehdyistä ensimmäisistä mittauksista, mutta näyttää 2000-luvulla taas vähentyneen lähemmäs 1980-luvun tasoa.

Sukupuolista lähentelyä tai väkisinmakaamista pelkäävien naisten osuus pysyi aiemmin eri mittausajankohtina suunnilleen yhtä suurena (30 % vuonna 1997, 28 % vuonna 1993, 30 % vuonna 1988), mutta väheni 18 prosenttiin vuonna 2003. Naisille kohdistetun postikyselytutkimuksen (Heiskanen & Piispa 1998) mukaan 44 % naisista pelkäsi tuntemattoman miehen raiskaamaksi joutumista.

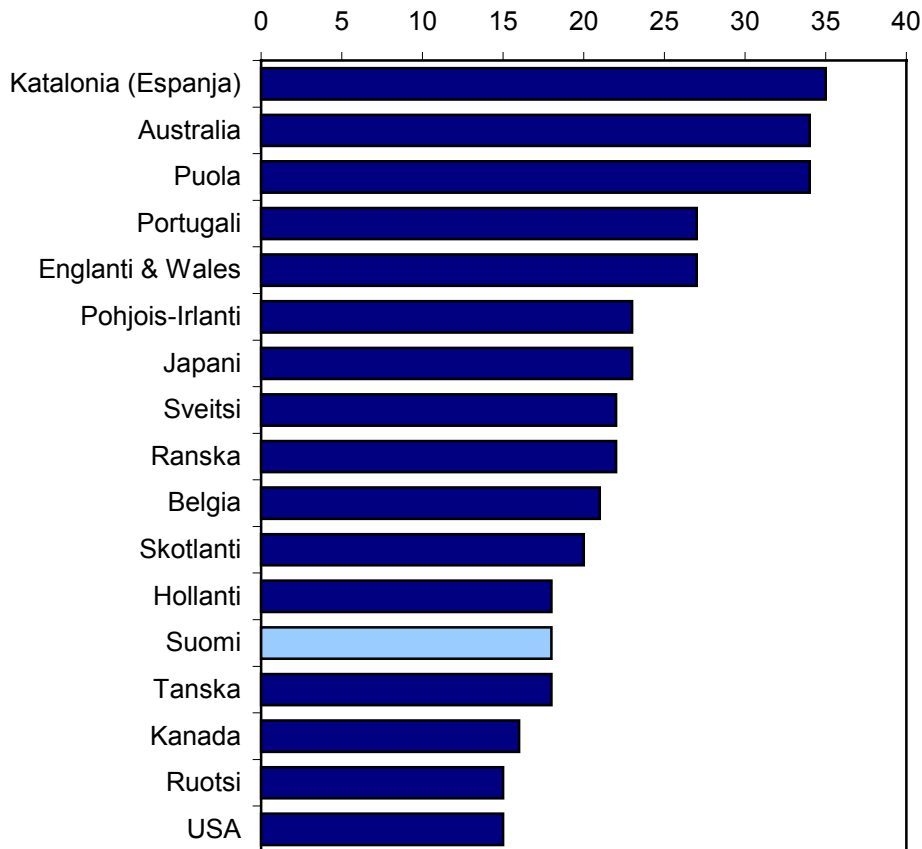

Kuvio 86 Huolestuneisuus väkivallan tai kotiin murtautumisen kohteeksi joutumisesta sukupuolen mukaan vuosina 1988, 1993, 1997 ja 2003 (15–74-vuotiaat) (%)

Kaupunkipalveluja koskeneen selvityksen (Keskinen 1998) perusteella helsinkiläisistä noin joka viides (22 %) sekä espoolaisista (17 %) ja tamperelaisista (15 %) noin joka kuudes ei tuntenut oloaan turvalliseksi kävellessään asuinalueellaan myöhään illalla. Asuinalueen keskustassa liikkuminen koettiin vielä tätäkin turvattommaksi (Helsingissä 46 % vastaajista, Espoossa 42 % ja Tampereella 39 %). Väkivaltarikoksen kohteeksi joutumisesta oltiin eniten huolissaan Helsingissä. Näiden rikosten (väkivalta, väkivallalla uhkaaminen, väkivaltainen ryöstö, seksuaalirikos) kohteeksi joutumisesta erittäin huolestuneiden osuus vaihteli 10–20 prosentin välillä tutkimuksen kohteena olleissa kolmessa kaupungissa.

Sekä vuosien 1992, 1996 että 2000 kansainvälisen uhritutkimuksen mukaan 18 % suomalaisista tunsu olonsa hieman tai erittäin turvattomaksi kävellessään yksin asuinalueellaan pimeän tultua (Aromaa & Heiskanen 1992b; Heiskanen

1996; Aromaa & Heiskanen 2000b). Haastatelluista 21 % vuonna 1992 ja 23 % vuonna 1996 vältti tiettyjä alueita pimeän tultua ulkona liikkueensa. Katuväkivallasta huolestuneiden osuus oli yhteensä 30 % vuonna 1996 ja 29 % vuonna 1992, kun edellä mainittujen kahden kysytyn asian tiedot yhdistettiin. Tällaiset varokeinot ja pelko olivat Suomessa aika lailla samantasoisia kuin Ruotsissa ja Norjassa, mutta harvinaisempia kuin muissa tutkimukseen osallistuneissa maissa keskimäärin.

Kuvio 87 Yksin ulkona liikuttaessa pimeän tulon jälkeen olonsa turvattomaksi tunteneiden osuus (%) kansainväliseen väestöhaastatteluun osallistuneiden vastaajien asuinmaahan mukaan vuonna 2000

Suomalaisten kuten muiden pohjoismaalaisten huolestuneisuus ulkona liikkumisesta yksin pimeän tultua on kansainvälisessä mittauksessa suhteellisen pieni muihin tutkimukseen osallistuneiden maiden kansalaisiin verrattuna. Eri vuosina samalla kysymyksenasettelulla tehdyt mittaukset vaihtelevat eri tutkimusajankohtina kunkin maan kohdalla melko vähän. Suomessa ja Ruotsissa on näissä mittauksissa (vuosina 1992, 1996 ja 2000) siis yleensäkin vähiten huolestuneita vastaajia ja esimerkiksi Puolassa noin kaksi kertaa enemmän huolestuneita kuin Suomessa. Huolestuneisuuden aste ei kuvaa johdonmukai-

sesti sitä, minkälainen riski näissä eri maissa on joutua väkivaltaa sisältävän rikoksen uhriksi (Van Kesteren ym. 2000).

EU-maita koskevat eurobarometrit (ks. esim. van Dijk & Toornvliet 1996) vuosilta 1996, 2000 ja 2002 tuottavat samanlaisia tuloksia. Pohjoismaissa Itävallan ja Hollannin ohella huolestuneisuus on kaikkina mittausajankohtina ollut alhaisin vastaten hyvin kansainvälisen uhritutkimuksen tuloksia. On esitetty arvioita, joiden mukaan pohjoisissa sosiaaliturvavaltioissa saadaan alhaisia pelkolukemia ja perhekeskeiset heikon sosiaaliturvan maat sijoittuvat pelkoasteikolla yleensä korkealle (Aromaa 2003). Joissakin näiden kahden tyyppin väliin sijoittuvissa maissa kuten Iso-Britanniassa ulkona liikkuminen pimeässä tunnetaan suhteellisen usein turvattomaksi. Viimeisimpien pelkoa koskevien kansainvälisten mittausten mukaan pelko ei Suomessa ole enää 2000-luvulla kasvanut ja vastaajista hieman alle viidennes tuntee olonsa turvattomaksi ulkona pimeään aikaan liikuttaessa.

Kansainvälisen uhritutkimuksen mukaan lähes 90 % miehistä ja 67 % naisista tunsivat olonsa erittäin turvallisiksi ollessaan yksin kotona illalla pimeän tulon jälkeen. Hieman tai erittäin turvattomaksi tunsivat olonsa vajaa prosentti miehistä ja 6 % naisista vuonna 1999 (Aromaa & Heiskanen 2000a). Suomalaisen huolestuneisuus (4 % vastaajista) oli tässäkin muiden Pohjoismaiden tavoin keskimääräistä alhaisempaa tasoa. Muutoinkin kotona pimeään tultua tunnettu huoli oli suurempaa niissä maissa, joissa myös ulkona tunnettu huoli oli muita suurempi (Van Kesteren ym. 2000).

Huolestuneisuutta koskevat kysymykset on usein rajattu koskemaan esimerkiksi viikonloppuiltoja, jolloin rikoksia ja häiriökäyttäytymistä eniten esiintyy ja jolloin siitä ollaan eniten huolissaan. Eri tutkimusten tuloksia tulee kuitenkin tarkastella tätä taustaa vasten. Rikoksen pelkoa koskevat vastaukset eivät ole tulkittavissa niin, että kansalaiset olisivat kaiken aikaa huolissaan jostakin. Päinvastoin voi olla niin, että rikollisuuden pelko on suhteellisen marginaalisia ja ehkä ohimeneviä elämäntilanteita koskettava huolenaihe. Eräitä lähiöalueita koskeneessa selvityksessä (Salmi & Keskinen 1997) vastaajista suurin osa tunsivat olonsa turvallisiksi liikkua päivällä asuinalueellaan tai sen keskustassa. Lisäksi on huomattava, että esimerkiksi väkivaltarikosten kohteiksi harvoin joutuvat vanhuksat saattavat kertoa pelkäävänsä liikkumista yksin ulkona pimeässä, vaikka heillä ei ehkä ole paljon omakohtaisia kokemuksia tällaisesta ulkona liikkumisesta.

Omaisten tai tuttujen aiheuttaman väkivallan uhriksi joutumisesta oli huolissaan joka kymmenes suomalainen (miehistä 8 % ja naisista 12 %) vuonna 1993 (Niemi 1994 ja 1996). Perheenjäsenen aiheuttaman väkivallan uhriksi joutumisesta oli huolissaan 4 % vuonna 2003 (Heiskanen ym. 2004) ja 6 %

vuonna 1997 (Niemi 2000). Naisuhriselvityksen (Heiskanen & Piispa 1998) mukaan joka kymmenes nainen oli huolissaan oman perheenjäsenensä aiheuttaman väkivallan kohteeksi joutumisesta.

Turvallisuus 2003 -tutkimuksen mukaan kymmenesosa väestöstä (12 %; miehistä 8 % ja naisista 16 %) kantoi huolta väkivallan kohteeksi joutumisesta työtehtävissä. Tämä on tutkimuksen kohteena olleista ainoa huolenaihe, jossa huolestuneiden osuus ei ole vähentynyt, vaan pysynyt eri mittausajankohtina suunnilleen samalla tasolla. Naisten huolestuneisuus työpaikkaväkivallasta oli ainoa huolestuneisuuden laji, jossa huolestuneiden osuus kasvoi edellisestä vuoden 1997 mittauksesta.

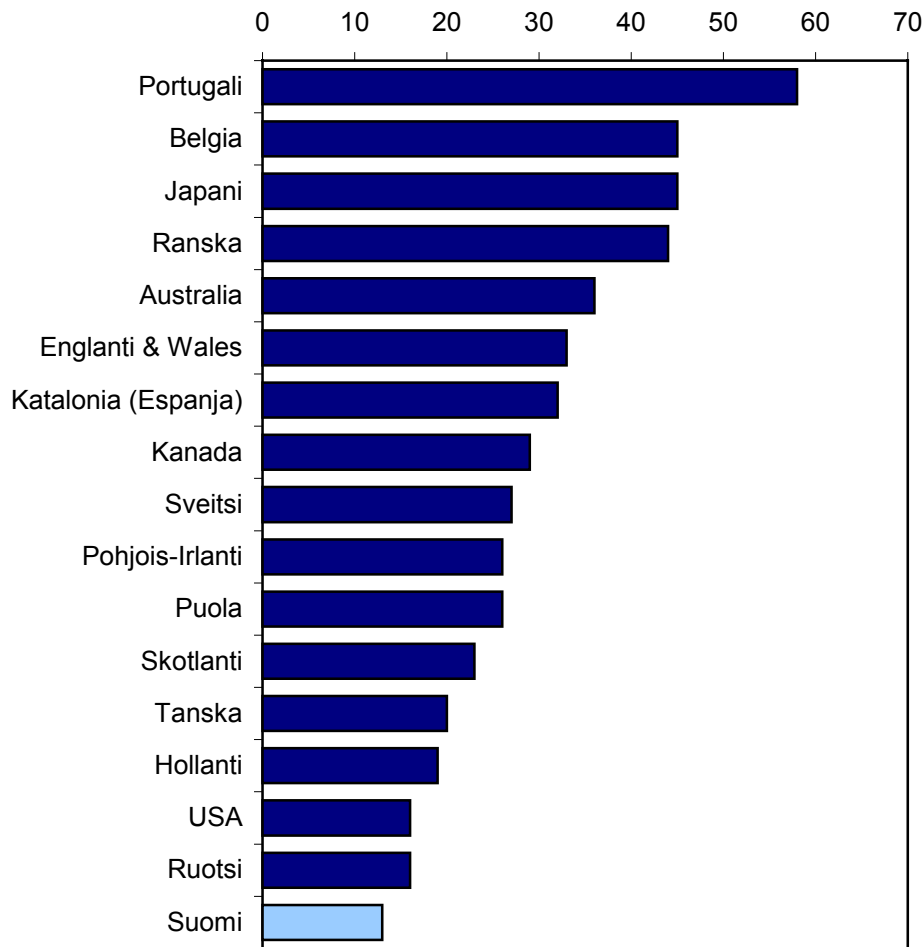
Huoli asuntomurron kohteeksi joutumisesta

Huoli murtautumisen ja omaisuusrikosten kohteeksi joutumisesta omassa kodissa näyttää olevan väkivallan kohteeksi joutumista suurempi rikollisuudesta johtuva huolen aihe. Runsas kolmannes (39 %) Turvallisuus 2003 -tutkimuksen vastaajista ilmaisi olevansa ainakin jonkin verran huolissaan kotimurron kohteeksi joutumisesta, kun vastaava osuus väestöstä vuonna 1997 oli lähes puolet (47 %) ja vuonna 1993 yli puolet (52 %) (Niemi 1994, 1996, 2000; Heiskanen ym. 2004).

Kotiin murtautumista (esim. erittäin tai melko huolestuneita 67 % Helsingissä) enemmän ihmiset näyttävät olevan kuitenkin huolissaan esimerkiksi polkupyörän varastamisesta (74 %) ja rattijuopon aiheuttamasta liikenneonnettomuudesta (76 %) (Keskinen 1998).

Kansainvälisessä vertailussa suomalaiset pitivät kotiin murtautumisen todennäköisyyttä selvästi alhaisempana kuin muissa tutkimukseen osallistuneissa maissa keskimäärin vuonna 1989. Melko tai erittäin todennäköisenä kotimurtoa piti suomalaisista vain 9 %, kun mukana olleiden 14 länsimaan keskiarvo oli 40 % (Rikollisuustilanne 1993).

Sen jälkeen (14 % vuonna 1992) huoli omaisuusrikoksen kohteeksi joutumisesta on Suomessakin lisääntynyt (Aromaa & Heiskanen 1992b) ennakoiden jo sitä suuntaa, jota vuotta 1993 koskevan turvallisuustutkimuksen tulokset vahvistavat. Vuoden 1996 tutkimuksessa taas ”vain” 11 % väestöstä piti asuntomurtoa kotiinsa erittäin todennäköisenä tai todennäköisenä (Heiskanen 1996). Vuonna 1999 vastaava osuus oli lisääntynyt 13 prosenttiin (Aromaa & Heiskanen 2000a).

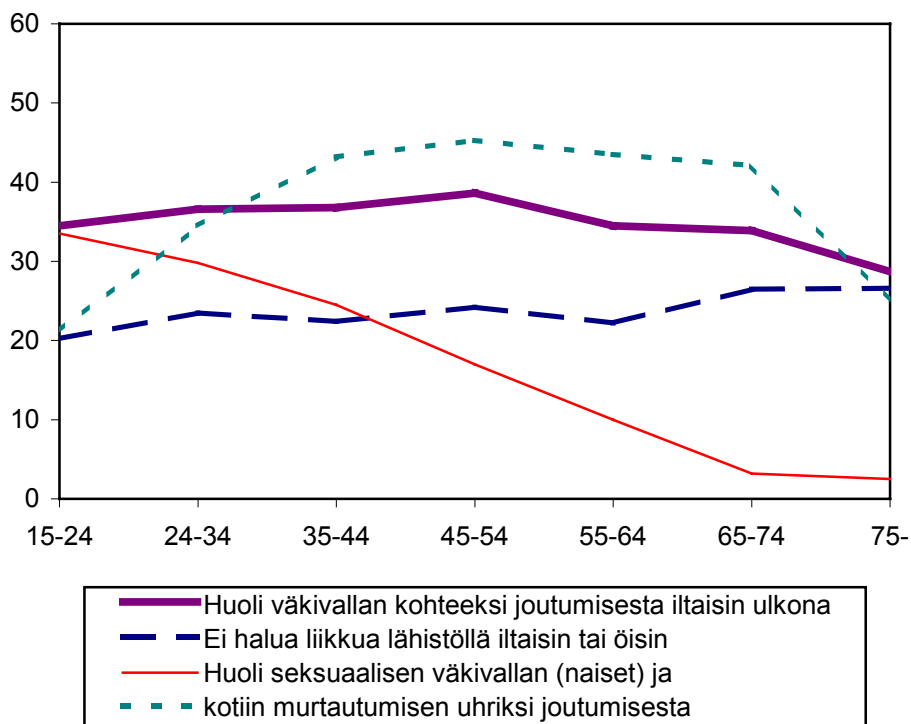

Kuvio 88 Asuntomurron kohteeksi joutumisesta seuraavan vuoden kuluessa todennäköisenä pitävien osuus (%) kansainväliseen väestöhaastatteluun osallistuneiden vastaajien asuinmaan mukaan vuonna 2000

Asuntomurron kohteeksi joutumisesta kyselyä seuraavan vuoden aikana todennäköisenä pitävien osuus on Suomessa kansainvälisen mittauksen mukaan vähäisempi kuin vastaava osuus muissa tutkimukseen osallistuneissa maissa. Eri vuosina (vuosina 1989, 1992, 1996 ja 2000) samalla kysymyksenasettelulla tehdyt mittaukset vaihtelevat eri tutkimusajankohtina kunkin maan kohdalla melko vähän. Suomessa on mittausajankohdasta riippumatta siis vähiten huolestuneita vastaajia ja esimerkiksi Australiassa, Englannissa ja Ranskassa asuntomurrosta huolestuneita on ollut vuosittain kolmesta neljään kertaa enemmän kuin Suomessa. Asuntomurron osalta huolestuneisuuden aste kuvaa myös varsin johdonmukaisesti sitä, minkälainen riski kyseisessä maassa on joutua omaisuusrikoksen uhriksi (Van Kesteren ym. 2000).

Ketkä ovat huolissaan rikoksen kohteeksi joutumisesta?

Naisten huolestuneisuus rikoksen kohteeksi joutumisesta oli niin Turvallisuus 1993, 1997 kuin 2003 -tutkimuksen jokaisessa kysymyssarjaan kuuluneessa tekemuodossa selvästi suurempi kuin miesten. Sukupuolten väliset erot eivät ole huolestuneisuuden suhteen muuttuneet myöskään vuodesta 1988. Vastavaanlaisia sukupuolten eroja tukevia tuloksia on saatu myös muissa mittauksissa (Aromaa & Heiskanen 1992b; Korander 1994; Heiskanen 1996; Salmi & Keskinen 1997; Keskinen 1998).

Kuvio 89 Huolestuneisuus väkivallan kohteeksi joutumisesta iltaisin, sukupuolisen väkivallan (vain naiset) tai kotiin murtautumisen kohteeksi joutumisesta sekä haluttomuus liikkua kodin lähistöllä iltaisin tai öisin vastaajan iän mukaan vuonna 2003 (15 vuotta täyttäneet) (%)

Ero sukupuolten huolestuneisuuden välillä voi johtua ainakin osittain siitä, että miehet eivät rooli-dotusten vuoksi ilmaise yhtä herkästi pelkotuntemuksiaan kuin naiset. Miesten pelon aiheet voivat olla myös paremmin ennustettavia, koska ne ovat mielletävissä turvallisen kotielämän ulkopuolisiksi vaaroiksi. Miehetkin kykenevät olemaan huolissaan silloin, kun heidän huolensa kohdistuu johonkin läheiseen perheenjäseneseen. Naisten ja miesten huolestuneisuuden erot ovat olleet vähäisiä, kun on kysytty omaisten puolesta tunnettavaa huolta (Seppänen 1991; Korander 1994). Tärkeäksi pelon määrään vaikutta-

vaksi seikaksi on osoittautunut asianomaisen henkilön rikollisuutta koskevan tiedon määrä ja laatu. Erityisesti väkivaltarikosten pelko on olennaisesti kytkeytynyt ihmisten yleisiin turvattomuuden tunteisiin ja heidän mahdollisuuksiinsa päättää omaan hyvinvointiinsa vaikuttavista perustekijöistä (Haapaniemi 1994).

Vuoden 2003 turvallisuustutkimuksessa ei esiintynyt työikäisen väestön osalta merkittäviä ikäryhmittäisiä eroja kummankaan sukupuolen kohdalla. Vain vanhusväestö oli jonkin verran vähemmän huolissaan kuin nuorempansa. Pelko liikkua kodin lähistöllä iltaisin ja yöaikaan kasvoi tasaisesti vastaajan iän myötä. Seksuaalisesta väkivallasta on 15–24-vuotiaista nuorista naisista huolestuneita muita ikäryhmiä suurempi osa ja huolestuneisuus väheni selvästi iän myötä.

Kotiin murtautumisesta ovat eniten huolissaan keski-ikäiset (35–54-vuotiaat) ja 65–74-vuotias vanhusväestö. Kaikkein nuorimmat ja vanhimmat ikäryhmät olivat kotimurron kohteeksi joutumisesta vähiten huolissaan. Huolestuneiden joukko on hieman aikaisempia mittauksia enemmän painottunut vanhempiin ikäluokkiin. Sukupuolten ja ikäryhmien pelot kohdistuvat erityyppisiin rikoksiin. Esimerkiksi iäkkäämmät naiset pelkäävät kassin tai lompakon varastamista, nuoret naiset seksuaalista ahdistelua ja iäkkäät miehet asuntomurtoa (Salmi & Keskinen 1997).

Alueellisesti väkivallan kohteeksi joutumisen pelko on kaikkein yleisintä suurilla paikkakunnilla (Niemi 1994, 1996 ja 2000). Myös kotiin murtautumisesta oltiin keskimääräistä useammin huolestuneita suurissa kaupungeissa. Tällöin varsinkin pääkaupunkiseudulla pien- tai rivitalossa asuneet olivat kerrostalossa asuvia enemmän huolissaan. Maaseudulla rikoksen kohteeksi joutumisen riski on huomattavasti vähäisempi ja ilmeisesti paremmin ennakoitavissa kuin suurissa kaupungeissa. Ihmisten saama kuva kaupunkien rikollisuudesta perustuu suuressa määrin toisen käden tietoihin, ennen muuta joukkotiedotusvälineisiin (Karisto & Tuominen 1993). Kansainvälisen uhritutkimuksen mukaan turvattomuuden tunne on suurinta Etelä-Suomessa ja kasvaa melko tasaisesti sen mukaan, mitä pohjoisempana haastateltava asui (Heiskanen 1996).

Kuopiossa tehdyn tutkimuksen mukaan ulkona liikkumisen pelko viikonloppuillalaisin oli vastaavasti sitä vähäisempää mitä pienemmällä paikkakunnalla vastaaja asui (Korander 1994). Katuväkivallan kohteeksi joutumista pelättiin enemmän kuin kodin lähiympäristössä liikkumista ilta- tai yöaikaan. Ihmiset kokevat väkivallan uhriksi joutumisen riskin suuremmaksi taajamien keskustoissa kuin omilla tutuilla asuinalueillaan. Ainoastaan kaksi prosenttia

vastaajista tunsivat olonsa turvattomaksi liikkueensa asuinalueellaan tai paikkakuntansa keskustassa päiväsaikaan (Korander 1994).

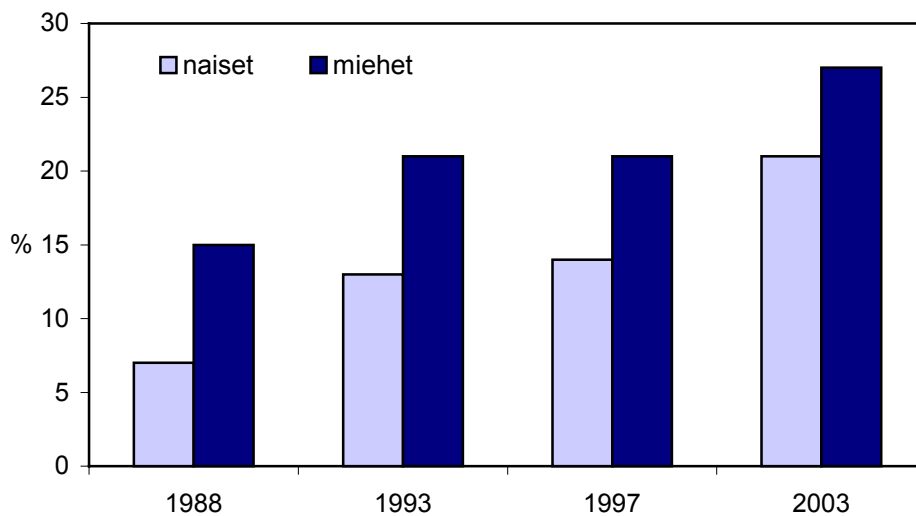
Helsingissä ja Espoossa vuosina 1997 ja 2001 tehtyjen kyselyjen mukaan pelko ja turvattomuus näyttivät kasaantuvan entistä enemmän huono-osaisten asuinalueille. Näillä työttömyysalueilla turvattomuus lisääntyi kaikissa sosiaaliryhmissä mutta eniten sosiaalisesti menestyneiden ryhmässä (Kääriäinen 2002).

Rikoksen uhriksi joutuneiden ryhmässä huolestuneisuus on kauttaaltaan suurempi kuin niiden vastaajien kohdalla, jotka eivät kyselyä edeltäneellä 12 kuukauden jaksolla olleet lainkaan kokeneet rikoksen uhriksi joutumista vuonna 2003. Ero on eri huolenaiheiden osalta pääosin 5–15 prosenttiyksikköä ja se on pysynyt suunnilleen yhtä suurena kuin vuosina 1988, 1993 ja 1997 tehdyissä turvallisuustutkimuksissa (Niemi 1994, 1996, 2000). Työpaikkaväkivallasta ja seksuaalisesta väkivallasta huolestuneiden naisten kohdalla erot uhrien ja ei-uhrien välillä olivat kuitenkin suuremmat eli noin 20 prosenttiyksikköä vuonna 2003.

Tarkasteltaessa rikoksen kohteeksi joutumista ja rikoksen pelkoa esimerkiksi sukupuoli- tai ikäryhmittäin havaitaan – ensi katsomalta – ristiriitaisuuksia. Naiset pelkäävät miehiä enemmän esimerkiksi katuväkivallan kohteeksi joutumista, vaikka naisten uhriksijoutumisen todennäköisyys on selvästi pienempi. Useimmin uhriksi joutuvat nuoret miehet pelkäävät väkivaltaa kaikkein vähiten jne. Tätä on pyritty selittämään muun muassa siten, että vakavammat ja kokonaisvaltaisemmat tapahtumat aiheuttavat suurempaa pelkoa, vaikka ne olisivatkin vähemmän todennäköisiä (ks. esim. Karisto & Tuominen 1993). Naiset joutuvat väkivallan uhan kohteeksi eräässä mielessä myös konkreettisemmin, koska naisten kokemus väkivalta on suurelta osin omaisten ja tuttavien aiheuttamaa. Naisuhritutkimuksen (Heiskanen & Piispa 1998) mukaan perheenjäsenen aiheuttamasta väkivallasta olivat erityisesti huolissaan ne avio- tai avoliitossa elävät, joiden puoliso oli joskus käyttäytynyt heitä kohtaan väkivaltaisesti. Kotikaan ei silloin rajaudu turvalliseksi paikaksi. Tietynlainen huolestuneisuus kuuluu naisten sosiaalistumiseen ja kulttuurisiin rooliodotuksiin usein päinvastoin kuin miehillä ja se näkyy monentyyppisinä turvattomuuden osoituksina naisten elämänhallinnassa. Väkivallasta ja asunomurron kohteeksi joutumisesta (ns. yleispelko) olivat eniten huolissaan nuoret, väkivaltaa kokeneet, Helsingissä kerrostalossa asuvat, suomenkieliset naiset (Heiskanen 2002).

Rikoksiin varautuminen tai niiden torjuminen

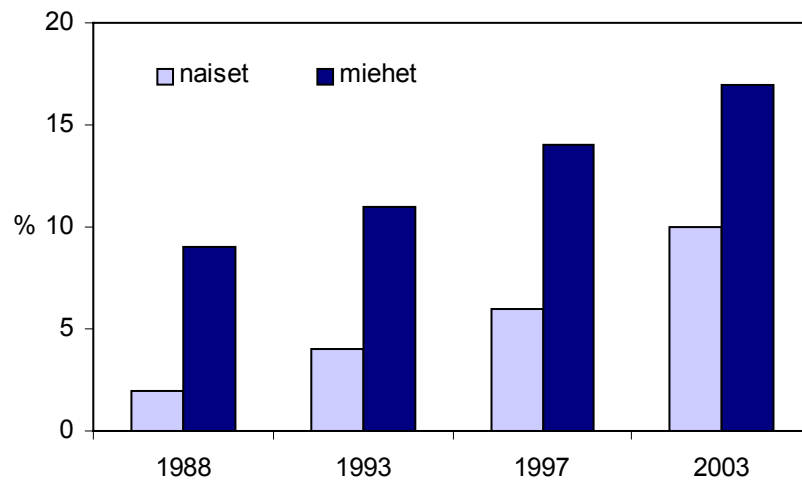
Varautuminen ennakolta väkivallan kohteeksi joutumista vastaan voi olla osaltaan merkki kansalaisten tuntemasta yleisestä huolesta esimerkiksi asuin- ympäristön levotonta ilmapiiriä kohtaan. Väkivaltaan varautuminen lienee kuitenkin edelleen hyvin eriytynyttä. Väkivaltaan varautuvat ne, joilla on keskimääräistä suurempi todennäköisyys joutua väkivallan kohteeksi esimerkiksi ammattinsa takia.

Kuvio 90 Väkivallan kohteeksi joutumista vastaan varautuneita, % 15–74-vuotiaista vuosina 1988, 1993, 1997 ja 2003

Kansallisissa uhritutkimuksissa vastaajilta on tiedusteltu, ovatko he varautuneet väkivallan kokemiseen itsepuolustuskurssin avulla tai jollakin muulla tavalla. Tulokset osoittavat, että väkivaltaan varautuminen on selvästi lisääntynyt viimeisen 15 vuoden aikana (kuvio 90). Naisten kohdalla väkivaltaan varautuneiden osuus on noin kolminkertaistunut. Väkivaltaan varaudutaan mm. pitämällä fyysistä kuntoa yllä, koiran omistamisen kautta sekä mahdollisesti myös jonkin ase- tai asenomaisen esineen avulla (ks. Seppänen 1991). Kansainvälisen uhritutkimuksen tuloksista ilmenee, että pari prosenttia väestöstä pitää asetta suojautuakseen rikokselta (Aromaa & Heiskanen 2000a).

Itsepuolustuskurssit ovat määrällisesti keskeinen väkivaltaan varautumisen tapa. Kun tarkastellaan erikseen niiden osuutta, jotka ovat käyneet itsepuolustuskurssin, havaitaan kasvua, joka osin selittää väkivaltaan varautumisen yleistä kasvua. Itsepuolustuskurssin käyneiden naisten osuus on noussut kahdesta kymmeneen prosenttiin, kun miehillä osuus on noussut yhdeksästä 17 prosenttiin (kuvio 91).

Kuvio 91 Itsepuolustuskurssin käyneitä, % 15–74-vuotiaista vuosina 1988, 1993, 1997 ja 2003

Väkivaltaan varautumiseen voitaneen lukea myös erilaiset välttämiskäyttäytymisen muodot. Osa ihmisistä harkinnee tavalla tai toisella väkivallan kohteeksi joutumisen mahdollisuutta päättäessään ulkona liikkumisesta tai sen muodosta. Osa välttää tiettyyn aikaan ja tietyissä paikoissa liikkumista. Osa voi käyttää esimerkiksi julkista liikennevälinettä tai taksia lyhyilläkin matkoilla esimerkiksi ravintoloiden sulkemisaikaan iltaisin ja öisin. Suosituimpia tapoja (Korander 1994) ovat ympäristön tarkkailu (80 % naisista ja 72 % miehistä) sekä alueen välttäminen (61 % miehistä ja 34 % naisista). Naispuolisesta väestöstä 63 % oli ylipäätään miettinyt etukäteen, miten toimia uhkaavassa tilanteessa (Heiskanen & Piispa 1998).

Seitsemän kymmenestä (70 % sekä vuonna 1993, 1997 että 2003) vastaajasta kertoi käyttävänsä jotakin varotoimenpidettä suojellakseen kodissa olevaa omaisuuttaan. Kotitalouksien varautumistaso on tässä suhteessa lisääntynyt selvästi vuodesta 1988. Silloin vastaaviin varotoimenpiteisiin ryhtyneiden osuus oli hieman yli puolet vastanneista (54 %). Kaikkien vuonna 1988 käytettyjen varautumistapojen käyttö on lisääntynyt suunnilleen yhtä paljon. Samansuuntaisesta kehityksestä kertovat myös kansainvälisten uhritutkimusten tulokset. Kun johonkin suojautumistapaan turvautui 40 % vastaajista vuonna 1992, vastaava osuus oli 52 % vuonna 1996 ja 59 % vuonna 1999 (Aromaa & Heiskanen 2000a).

Oven takalukituksen käyttö on edelleen yleisin tapa torjua kotiin murtautumista. Neljä kymmenestä vastaajasta käytti takalukitusta ja lähes joka neljäs varmuuslukkoa. Varmuusketjua käytti puolestaan noin joka kymmenes vastaaja (Niemi 1994, 1996, 2000 ja Heiskanen ym. 2004). Noin joka kuudes il-

moitti jättävänsä valot päälle poistuessaan asunnosta pitemmäksi ajaksi. Murtohälyttimien käyttö oli edelleen melko harvinaista (5 % vuonna 2003). Murtohälyttimiä käytetään asuinhuoneiston suojelemisen lisäksi autovarkauksien ehkäisyssä. Murtohälyttimien käyttö on Suomessa kansainvälisesti vertaillen edelleen melko harvinaista. Kansainvälisen uhritutkimuksen toistaiseksi viimeisimmässä kyselyssä (Van Kesteren ym. 2000) vain 4 % suomalaisvastaajista ilmoitti hankkineensa kotinsa suojaksi murtohälyttimen, kun vastaava osuus Englannissa oli noin kolmannes (34 %) ja Ruotsissakin joka kymmenennellä (10 %) oli tällainen hälytin kotonaan. Turvallisuus 2003 -tutkimuksessa neljännos vastaajista ilmoitti, että heidän omaisuuttaan oli merkitty. Omaisuuden merkitseminen kohdistuu yleensä kodin elektroniikkaan (tv, video, stereot, tietokoneet, kamerat) ja polkupyöriin (Niemi 1994, 1996 ja 2000).

Naapurin (sukulaisen, tuttavan) pyytäminen pitämään huoneistoa silmällä asukkaiden poissa ollessa on tavallinen tapa suojautua kotiin murtautumiselta (Korander 1994). Myös koiran pitäminen tai sen olemassaolosta ilmoittaminen on verraten yleistä pientaloalueilla. Edelleen on tavanomaista, että esimerkiksi arvopapereita ja arvokkaita koruja säilytetään pankin tallelokerossa.

Suojautumisen yleinen taso on kohonnut vuodesta 1988. Eräs suojautumisen tasoon voimakkaasti vaikuttava asia ovat mahdolliset muutokset vakuutusturvan tasossa ja esimerkiksi vakuutusehtojen määräykset. Vakuutusehdoissa voidaan edellyttää tietyn suojautumistoimenpiteen käyttöä taikka sen käyttämisen perusteella voidaan myöntää alennusta vakuutusmaksuun tai esimerkiksi ns. omavastuuosuuden poistumista vahinkotapahtuman sattuessa ja korvausta maksettaessa.

Rikoksen pelon lisääntyminen 1988–1997

Rikollisuuden pelko ja rikoksiin varautuminen lisääntyivät kaikissa suhteissa vuosien 1988 ja 1997 välillä. Rikoksen pelko ja rikollisuuden määrä eivät kuitenkaan ole lisääntyneet samanaikaisesti ja -suuntaisesti. Rikollisuudesta huolestuneisuuden taso liittyy voimakkaasti erilaisiin mielikuviin, joita puolestaan säätelee kansalaisten käytettävissä oleva tieto rikollisuudesta yhteiskunnallisena ja omaa turvallisuutta vaarantavana ongelmana.

Rikoksen pelko ei kaikinensa tyhjennykään rikoksen kohteeksi joutumisen riskiarvioon. Useiden kansalaisryhmien tuntema pelko lisääntyi samanaikaisesti. Huolestuneisuuden lisääntyminen onkin selitettävissä muilla tekijöillä

kuin rikollisuuden lisääntymisellä. Seuraavassa on lueteltu eräitä tekijöitä, jotka voivat selittää rikoksen pelon nousua jaksolla 1988–1997.

1) *Kaupungistumiskehitys* lienee pitemmällä aikavälillä yksi merkittävimmistä ellei merkittävin rikollisuuden tasoa ja rikollisuudesta aiheutuvaa pelkoa lisäävä tekijä. Asuinympäristö ja sen koko vaikuttavat rikollisuuden pelkoon. Rauhallisessa maaseutu ympäristössä rikollisuuden pelolla ei ole merkittävää sijaa. Ympäristönsuunnitteluun liittyvillä toimilla (esim. valaistuksen lisääminen, erilaisten rutiinitoimintojen kasvattaminen myös kauppojen aukioloaikojen ulkopuolella) ja esimerkiksi sopivasti mitoitettulla poliisin näkyvyyden ja havaittavuuden lisäämisellä voidaan pyrkiä torjumaan rikollisuutta ja sen pelkoa ennakolta. Kaupunkimaisessa ympäristössä, jossa osa väestöstä viettää sosiaalisesti varsin eristyntä elämää, voi olla vaikea hahmottaa rikollisuuden kokonaiskuvaa. Tällöin kansalaisten käsitykset muotoutuvat entistä enemmän rikosuutisista ja mahdollisesti tiedotusvälineitä vähemmän seuraavien kohdalla eri paikoissa kuulluista huhuista saatuihin tietoihin.

2) *Taloudellinen lama* ja sen mukanaan tuoma työttömyys tai epä-tietoisuus taloudellisen hyvinvoinnin jatkumisesta voivat lisätä ihmisten yleistä epävarmuutta, joka heijastuu muun muassa rikoksen pelkona. Vuosiin 1988–1997, jolloin rikospelit nousivat, ajoittuu myös vakava taloudellinen lama. Sosiaalinen huonous osaisuus (Kääriäinen 2002) ja sosiaaliturvavaltion vakauden heikkeneminen (Aromaa 2003) yhdessä niitä seuraavien lieveilmiöiden kanssa lisäävät yleistä turvattomuuden tunnetta.

3) *Yhteiskunnan monikulttuuristuminen* ja etninen pluralisoituminen voivat vaikuttaa samalla tavalla, siis niin, että näiden ilmiöiden aiheuttama yleinen huolestuneisuus konkretisoituu rikollisuuden pelkona. Väestön ikääntyminen on voinut vahvistaa tällaisten tekijöiden vaikutusta. Ulkomaisissa tutkimuksissa on havaittu, että rikosmedia lisää rikospelkoja varsinkin alueilla, joilla on suuria etnisiä vähemmistöjä (Eschholz ym. 2003).

4) Myös *turvallisuuden kohentamiseksi tarkoitetut toimet* kuten erilaisten kohteiden vartiointi saatetaan samalla lukea merkiksi yleisen turvattomuuden lisääntymisestä. Tähän liittyen myös poliittisen kiinnostuksen lisääntyminen kriminaalipoliittisiin kysymyksiin voi osaltaan vaikuttaa siihen, että rikollisuudesta johtuvat turvallisuusuhat pysyvät ihmisten mielissä.

5) *Median rikosuutisointi ja -viihde* voivat lisätä pelkoja ja huolta, vaikka ihmisten riski joutua rikoksen uhriksi pysyisi vakaana. Ri-

koksen pelkoon vaikuttavat ihmisten mielikuvat ja eri havainnoille antamat merkitykset. Näitä mielikuvia ruokkivat joukkotiedotusvälineiden usein dramatisoivat ja uutiskynnyksen ylittävät törkeitä rikoksia koskevat uutiset sekä voimakkaasti lisääntynyt, usein raakuuksilla yleisöä koskiskeleva väkivaltaviihde (Niemi 2002). Uusista rikollisuusaiheista on tiedotusvälineissä noussut esiin voimakkaasti lisääntynyt huumeiden käyttö ja huumerikollisuus sekä ns. itärikollisuus. Nämä ja eräät laajaa huomiota herättäneet yksittäistapaukset sekä iltapäivälehtien myyvät rikosotsikot ovat saattaneet heijastua yleisemminkin kansalaisten käsityksiin rikollisuuden tasosta ja ongelmallisuudesta (ks. Kivivuori ym. 2002b). Tiedotusvälineiden merkitys on suuri silloin, kun ihmisiltä puuttuu omakohtaisia kokemuksia rikollisuudesta. Koranderin (1994) tutkimuksen perusteella ihmiset kokevat lehdistön olevan merkityksellinen turvattomuuden tunteen syntymisessä; omilla tai läheisten uhrikokemuksilla oli pienempi vaikutus. Lisäksi sama tutkimus osoitti, että suurin osa ihmisistä (71 %) pitää lehdistä luettua tärkeimpänä rikoksista saatavan tiedon lähteenä.

Näiden tekijöiden taustaa vasten on kiinnostavaa havaita, että vuoden 2003 kansallinen uhritutkimus osoitti rikoksia pelkäävien osuuden kääntyneen laskuun. Ilman tarkempaa erillistutkimusta on mahdotonta selittää ilmiön syitä. Voidaan arvailla, että yllä olevasta luettelosta löytyy taustaa myös rikoksen pelon laskulle: esimerkiksi taloudellisen lama-ajan päättymisen sekä väestön tottuminen monikulttuuriseen elämään ovat voineet vaikuttaa pelkotasoihin; median osalta kyse voi olla turtumisesta tai siitä, että eri media-kanavien välinen yhdenmukaisuus on vähentynyt. Erään tulkintavihjeen antaa se, että rikoksiin – erityisesti väkivaltaan – varautuminen on jatkanut lisääntymistään. Mahdollisesti varautuminen on noussut tasolle, joka on vähentänyt rikoksen pelkoa.

Yhteenveto

- Rikollisuuden pelko on väestöhaastattelututkimusten mukaan vähentynyt vuonna 2003 1990-luvun tilanteeseen verrattuna, kun pelko oli sitä ennen selvästi lisääntynyt 1980-luvulta.
- Huolestuneisuus väkivallan kohteeksi joutumisesta on vähentynyt 45 prosentista 36 prosenttiin ja asuntomurron pelko 47 prosentista 39 prosenttiin vuonna 2003 verrattuna vuoteen 1997.
- Väkivallan ja kotimurron pelko on Suomessa ja muissa Pohjoismaissa alhaisemmalla tasolla muihin läntisen maailman maihin verrattuna.
- Naiset ovat eri mittauksen mukaan selvästi enemmän huolissaan väkivallasta ja sen eri muodoista kuin miehet. Asuntoonsa murtautumisesta miesten ja naisten huolestuneisuudessa ei ole yhtä suuria eroja.
- Väkivaltaan varautuminen on lisääntynyt koko ajan viimeisen 15 vuoden ajan. Miehet varautuvat naisia enemmän väkivaltaan.
- Kodissa olevan omaisuuden suojaamiseen on ryhtynyt väestöhaastattelujen mukaan 70 % vastaajista. Tämä osuus on pysynyt samana kolmessa viimeisessä mittauksessa vuosina 1993, 1997 ja 2003.
- Rikollisuuden pelon tasoa ei voi selittää kokonaan tai edes ensisijaisesti rikollisuuden määrällä tai riskiarviolla rikoksen kohteeksi joutumisesta. Erilaiset mielikuvat näyttävät vaikuttavan varsinkin väkivallan pelkoon enemmän kuin yhteiskunnassa esiintyvä rikollisuus.